

Асанчик і Кашкачик

Рустем Муедін

Якщо веселе сяє сонце,
Життя веселе буде в нас...
(З пісні довоєнних літ)

Опівночі тричі постукали у вікно. За мить - ще двічі. Шефіка підхопилася з ліжка й метнулася до дверей. Підняла засув, двері тихо прочинилися і до хати зайшов її чоловік Емірусеїн. Він був партизаном.

"Тебе ніхто не бачив?" - спитала Шефіка. "Ні, все село спить. Німці караулять тільки біля будинків, де вони живуть", - відповів чоловік.

У темряві раптом почулося якесь тонке скавуління. "Ой, що таке?" - здивовано спитала Шефіка, вдивляючись у п'тьму. "Не бійся, не бійся, - сказав Емірусеїн, - дай-но руку, ось зараз побачиш, що це", - і потяг її руку собі за пазуху.

Долоня Шефіки торкнулася чогось м'якого, теплого, воно ворухнулося і знову заскавуліло - жінка аж відсахнулася. "Та що ж там у тебе?!"

- Ти що, злякалася? Це ж цуценя! - сказав чоловік, витяг з-за пазухи і опутив

безпорадне собача на долівку.

- Ой, та воно ж зовсім іще молочне. І чим же його годувати? - Шефіка підхопила теплий тремтячий клубочок на руки, погладила.

- Звичайно, молочком ми його балувати не зможемо, але ж зі столу якісь крихти лишатимуться, виростимо.

- Тепер навіть зайвих крихт не буває, - зітхнула Шефіка.

- Я приніс вам з гір трохи сухарів.

- Ви ходите в село по харчі, а у горах ще й коржі випікаєте? - спитала дружина.

- Та ні, це ми обоз німецький захопили. Коли командир відправляв мене сюди, то сказав, щоб я взяв трохи сухарів, бо знає, що все одно ж зайду додому. А я, скориставшись нагодою, як подарунок Асанчику, прихопив ще й оце цуценя. Собака в горах привела четверо щенят, от ми їх і розібрали. Війна вже йде до кінця, то матимемо у дворі свого сторожа.

Емірусейн розпитав дружину про німців у селі, скільки їх, чи не помітила, яка у них зброя, куди й коли виїжджали. Наостанок приголубив поглядом сплячого сина, попрощався з дружиною і подався знову у гори.

Провівши чоловіка, Шефіка підійшла до ліжка, де спав Асанчик, лягла поруч, але довго не могла заснути, перегортаючи в пам'яті минуле...

Шефіка й Емірусейн разом закінчили початкову сільську школу і хотіли їхати до міста, щоб учитися далі, але голова колгоспу, боячись втратити молодих працівників, всіляко їх від цього відмовляв й переконував, аби вони залишалися в селі. Більшість молоді трудилася тут у садах й на тютюнових полях.

Юнак і дівчина покохали одне одного, тож питання про навчання само собою перемістилося на другий план. Шефіка й Емірусейн збиралися спочатку одружитися, а вже потім разом податися до міста. Вже й намітили весілля на осінь, але не все так сталося, як гадалося...

Навесні 1937 року повсюди йшли приготування до першотравневих свят. Брат Шефіки з двома друзями - комсомольцями-активістами - прикрашали сцену в сільському клубі. Хлопець піднявся на драбині, щоб закріпити кумачевий транспарант, й ненароком зачепив бюст Сталіна, який звалився з постамента і з гуркотом покотився сценою. Юнак метнувся за ним - і аж сполотнів, побачивши, що хоча сам гіпсовий Сталін і не розбився, але у нього відколовся шматочок носа.

Хлопець злякано дивився на друзів. "Що ж нам тепер робити?" - спитав у відчаї. Ті лише здвигнули плечима.

Тоді такі випадки вважалися замахом на самого товариша Сталіна. Розгублений юнак покликав батька. Той порадив намочити й приставити носа до голови, але один з хлопців зауважив, що ніс подовшає і буде помітна тріщина, а як висохне - він відвалиться знову.

Батько Шефіки звернувся до хлопців: "Ви ж товаришуєте? Зможете зберегти це в таємниці?" "Звичайно", - дружно запевнили ті.

"Я цей бюст розколю, щоб не можна було впізнати, ми покладемо його в мішок,

віднесемо і закопаємо в горах, - сказав батько. - А ви заховайте постамент десь під сценою, тоді ніхто й не спохватиться"...

Свято пройшло спокійно. Але після нього, у ніч з 3 на 4 травня, в село нагрянули співробітники НКВС, забрали і кудись повезли батька і брата Шефіки на своєму "чорному воронку". Скільки потім не намагалися Шефіка з матір'ю їх відшукати, але так і не знайшли. Куди б вони не зверталися, їм відповідали, що таких людей у них нема й ніколи не було. І до цих пір про них нема жодних звісток - а нині вже лютий 1944 року. І ніколи Шефіка вже не довідається, що її брат потрапив у штрафну роту і загинув у боях за Сталінград, а батько помер у таборах від голоду і знущань.

...Шефіка прокинулася стривожена. Починало світати. Асанчик спав, немов агнятко, а цуценя, згорнувшись клубочком на долівці, лише часом поскімлювало.

З тривожними думками Шефіка знову повернулася у важкі спогади. За рік, що минув після того жахливого випадку, її мама дуже змінилася, вона увесь час тужила, переживаючи за долю чоловіка і сина, змарніла, посивіла. Якось вона сказала дочці: "Марно чекати на тих, хто пішов від нас в невідомість. Живі мають жити далі, лиш би Аллах вберіг вас від гіршого. Якщо ви з Емірусеїном поберетесь, я можу вже й спокійно померти".

Наприкінці літа Емірусеїн і Шефіка справили весілля. А через два тижні не стало матері, убитої стражданнями й горем після зникнення чоловіка і сина...

Молодята жили у мирі й згоді, кохаючи і шануючи одне одного. У серпні 1939 року в них народився син Асанчик. Це була дуже радісна і щаслива подія, але серце Шефіки точила якась підсвідома гнітюча тривога за долю своєї дитини. Після зникнення батька і брата та смерті матері вона не бачила радості у своєму житті. "І невже ж цей світ буде завжди таким?" - запитувала саму себе Шефіка і себе ж заспокоювала, що хоча б їхні діти не повинні знати горя й страждань.

Через травму руки Емірусеїна не взяли з ровесниками до армії. Хоча мав лише 4 класи освіти, його поставили керувати бригадою, що вирощувала тютюн. Спозаранку він йшов у колгосп на роботу, пізно увечері зморений повертався додому, та все ж вірив у краще життя, що своєю працею вони з дружиною зможуть його облаштувати.

Але кривавим вихором налетіла війна. Влітку 1941 року Емірусеїна та його односельців мобілізували до Радянської армії. Новобранців привезли у Сімферополь, перевдягли у стару військову форму й відправили у бік Перекопу обороняти шлях на Крим. Кожному солдату видали по 15 патронів, а на кожних 10 бійців - по 3 гвинтівки. Люди занепокоїлися, пішли розмови, що голіруч неможливо зупинити озброєного до зубів ворога. Полковий комісар зібрав бійців і заявив, що у них немає більше зброї, тому вони змушені так діяти. Але той, хто любить Батьківщину, любить Сталіна, повинен зубами вчепитися в горлянку ворогові, відібрати у нього зброю і направити проти нього самого. А ті, хто поширюватиме панічні чутки, що підбивають бойовий дух солдатів, будуть покарані згідно із законами військового часу. При цьому він приставив палець до скроні, промовисто натякаючи, як саме вони будуть покарані.

Усі розуміли, що без гвинтівок, з 15 патронами, які ще й треба встигнути по черзі

використати, вони не зможуть протистояти німецьким автоматникам, котрі посипатимуть їх кулями, як градом. Тому – як на початку війни на західному фронті, так і тепер, у Криму, солдати були готові до того, що їм у безвиході просто доведеться рятуватися втечею.

Німецькі літаки засипали бомбами наші окопи на передній лінії оборони, Радянська армія зазнавала поразки за поразкою. А в газетах писали, що "наші війська, ведучи жорстокі бої з переважаючими силами ворога, з метою запобігання значних втрат живої сили змушені відступити і зайняти оборону на нових, заздалегідь підготовлених позиціях"...

Під час одного з таких боїв кримські новобранці не помітили, як опинилися в оточенні. Серед тих, хто потрапив у полон, був і Емірусейн. Але через декілька днів йому з товаришами вдалося втекти й манівцями добутися до свого села. Зваживши ситуацію, він зі своїми односельцями подався у гори до партизанів. Коли бував на завданні у розвідці, збираючи інформацію про фашистів, деколи крадькома заходив додому.

...Забувшись у важких спогадах, Шефіка й не помітила, як настав ранок. Піднявшись, почала готувати на сніданок чамача* – суп із "щипаними" галушками. Щоб розбудити Асанчика, поклала біля нього цуценя, яке вже трохи освоїлось, посміливішало. Напевне, здогадавшись, хто тут буде його найкращим другом, собака зіпнулося хлопчику на груди і почало лизати йому обличчя. Асанчик спросоння щось пробурмотів, хотів прикритися руками – і натрапив на цуценя. Він хоч і розплющив уже очі, але ніяк не міг второпати, що ж відбувається – проснувся він, чи ще спить? Хлопчик оторопіло дивився на песика, а тоді гукнув матері у сусідній кімнаті: "Мамо, послухайте, а я уві сні бачив цуценя!" Мати підійшла до нього, посміхнулася: "Це не сон, синку. Це уночі тобі батько приніс. Як ти його назвеш?" "Копек**" – сказав син. "Ні, це справді собака, але у кожної тваринки є своє ім'я. Бачиш, у нього на лобі пляма? Давай його назвемо Кашка***". "Добре", – погодився Асанчик і погладив цуценя. "Тепер ти будеш його так називати, він звикне і буде озиватися на своє ім'я", – сказала мати.

З того дня дружба між Асанчиком і Кашкою все міцнішала, вони все більше прив'язувалися одне до одного. Коли Кашка кілька разів нашкодив у кімнаті, його перевели у двір, змайстрували йому будку, і щоб не було холодно, кинули замість підстилки старий піджак. Як потеплішало, бешкетник Кашка витяг того піджака з будки й почав шматувати. Асанчик відібрав його забавку і кинувся навтьоки. Кашкачик погнався за ним, хапаючи зубами то за піджак, то за штанину Асанчика. Отак вони удвох гралися й веселилися.

Зазвичай, Асанчик, просинаючись уранці, любив поніжитися в ліжку. А тепер, ледь розплющивши очі, він одразу підхоплювався й біг гратися з цуценям. Коли ж хлопчик трохи затримувався, то Кашкачик підбігав до дверей і шкрібся у них й тявкав доти, поки їхня дружна компанія не возз'єднувалася. Весь час вони проводили разом. Бувало, Асанчику його друг навіть приходив у сон, і він бурмотів: відпусти, не тягни, порвеш! – й посміхався уві сні.

...Після того, як їхнє село було звільнено від ворога, партизани стали повертатися додому. Десь в середині квітня 1944 року Шефіка почула знадвору голоси: партизани повертаються! партизани повертаються! Підхопивши Асанчика, вона метнулася на вулицю, куди вже висипали люди. І справді, на околиці села поміж дерев появилися їхні односельці-партизани, що спускалися з гір до рідних домівок. Вони радісно віталися, обнімалися, цілувалися зі своїми дружинами, дітьми, котрі вибігли їх зустрічати. Шефіка приглядалася до чоловіків, що виходили з лісу, сподіваючись, що зараз побачить свого коханого, підбіжить і пригорне його. Ось уже п'ятеро, семеро партизанів вийшли... А інші - чому не з'являються? Емірусейн, коли востаннє провідував її, казав, що їхніх односельців у загоні було півтора десятка. Шефіка занепокоїлася. Партизани і ті, хто їх зустрічав - майже все село зібралось на околиці.

- А де наші чоловіки, чому вони не прийшли? - стривожено запитала ще одна партизанська дружина.

- Дай вам Аллах сил і терпіння, - відповів хтось із партизанів. - В останньому бою вони героїчно загинули. Фашистські кулі скосили їх...

- І мій теж загинув?! - скрикнула інша жінка.

Жінки не хотіли в це вірити, вони обступили вцілілих партизанів, безперервно перепитуючи, називаючи імена своїх чоловіків.

- Всі вони віддали життя за нашу Батьківщину. Хай буде земля їм пухом, - сказав літній сивочолий партизан. Тамуючи хвилювання, він назвав імена всіх полеглих побратимів, серед яких був й Емірусейн.

Вражені цією звісткою, що, здавалося, потрясла небо і землю, дружини і діти загиблих гірко ридали. Хоч і кажуть, що вогонь палить те місце, де він упаде, та ця новина стала скорботною для всіх сільчан. Радіючи визволенню від ворога, всі тужили за втратами. Але загиблих не повернеш... А живим треба якось жити далі...

З настанням весни почалися роботи в садах, городах, люди ремонтували свої оселі, що постраждали під час окупації. Кожен, як міг, долучався до справи. Шефіка, коли бралася за інструменти, котрі ще, здавалося, берегли тепло чоловікових рук, спершу плакала. Вона зранку до вечора поралася по господарству, а коли згадувала, що треба ще й відробляти у колгоспі, то просто руки опускалися. Вона переживала, що тепер і так несолодке її життя буде дуже сутужним, бо залишилася одна з малою дитиною. Згадуючи слова матері, лише повторювала: вбережи нас, Боже, від гіршого...

Після визволення їхнього краю від фашистів усі жили сподіваннями про швидке закінчення війни і налагодження мирного життя. Роботи було дуже багато. Спланувавши затрашній день, 18 травня, Шефіка лягла спати трохи раніше.

...Опівночі так гучно загрюкали в двері, що Шефіка аж зірвалася з ліжка. Забившись у куток, вона тремтіла від страху, думаючи, що це, напевне, повернулися фашисти.

У двері почали гупати ще сильніше - аж вламуватися. Зовні почулася російська мова - наказували відчинити. "Хто ви? Що вам потрібно?" - злякано запитала Шефіка. "Відчиніть двері! Ми з НКВС!" - відповів грубий голос. "Прийдете вранці, у мене дитина

спить", - хвилюючись, не знаючи, що їй сказати, проговорила жінка. "Якщо не відчиниш, ми виламаємо двері!" - знову прокричав той голос.

Шефіка ледь підняла засув, як у дім вломилися офіцер і двоє солдатів з автоматами напереваги. "Ой, та це ж свої, а я думала, що фашисти повернулися!" - вигукнула Шефіка. "Засвіти лампу!" - наказав офіцер, не звертаючи уваги на її слова.

Жінка тремтячими руками запалила газову лампу. Офіцер сказав: "У вас 15 хвилин. Візьміть із собою до 20 кілограмів найнеобхідніших речей і виходьте на вулицю. А все дорогоцінне - золото, срібло і також зброю здайте мені", - додав він.

- Яке золото, яка зброя? Ви прийшли сюди помилково!

- Не втрачай часу за зайвими балачками, швидше збирайтеся! Згідно указу партії і уряду всі кримські татари, як зрадники Батьківщини, виселяються з Криму.

- Ми не зрадники, мій чоловік був партизаном. Місяць тому він загинув у горах, - сказала Шефіка. - Ми ні в чому не винуваті! Ми радянські громадяни!

- Швидше буди дитину і одягайтеся! - грубо викрикнув офіцер і підштовхнув жінку до сплячого Асанчика.

Шефіка, зрозумівши, що виходу нема, похапцем накинула щось на себе, розбудила й вдягла сина, думаючи, що це якась помилка, що скоро все з'ясується.

Асанчик, спросоння побачивши військових, був геть розгублений.

- Ваш час скінчився. Гасіть лампу й виходьте на вулицю, - наказав офіцер.

Підхопивши дитину, Шефіка, а за нею й військові, вийшли з хати.

Кашкачик, побачивши людей, почав лащитися до них, підбіг до офіцера, граючись, учепився йому в чобота. Але офіцер так копнув цуценя, що воно заскавчало, полетіло, неначе м'ячик, й упавши на землю, затихло.

"Не бий його!" - вигукнув Асанчик, плачучи й вириваючись з материних рук, щоб подивитися, що з його другом. Але мати прошепотіла: ні, синку, не можна! - й міцніше притиснула його до себе.

З усіх дворів виходили односельці й збиралися біля клубу. Побачивши, що ця біда торкнулася не лише її одної, Шефіка трохи заспокоїлась. Але серце все одно щеміло від страху й тривоги. Те, що відбувалося, не вкладалося в голову.

На світанку всі кримські татари, що жили в селі, були зібрані біля клубу. Вирвані зі сну, стомлені, схвильовані селяни були розгублені й пригнічені, не знаючи, що буде далі. Дехто взяв із собою згорнуті ковдри, хтось встиг кинути до мішків якісь харчі, у декого були вузли з одежиною - що втрапило під руку. А у Шефіки окрім сина на руках не було нічого.

Люди намагалися якось осягнути й пояснити те, що відбувалося. "Чому ця біда звалилася саме на наші голови?" - у відчаї запитував хтось. "Не тільки на наші. З сусіднього села прибіг чоловік, він розповів, що у них діється те ж саме", - відповіла літня жінка. "Це лихо не тільки в нашому селі, воно всіх наших земляків зачепило", - сказав згорблений сивий дідусь.

Під'їхали кілька вантажних автомобілів, людей почали заганяти на них. Зчинились метушня, гамір. Кашкачик підняв голову і шарпнувся у бік вулиці, але задні лапи

зовсім не слухалися його. Він застогнав від болю й безсилля і знову безвольно зронив голову на землю.

Коли всіх людей повантажили, офіцер після швидкого огляду спорожнілих будинків наказав рушати. Нещасні, приречені люди, зрозумівши, що їх відривають від рідних домівок, почали плакати, голосити. Довкіл лунали крики, чулися стогони, зойки і причитання.

...

Кашкачик, зібравши останні сили, чіпляючись передніми лапами за землю, поповз убік вулиці. Але ще коли він був посеред двору, машини, по-звірячому прогарчавши двигунами, вже зникали за поворотом, залишаючи по собі лиш перемішану з вихлопними газами куряву. Зрозумівши, що він не зміг попрощатися з Асанчиком, Кашкачик зупинився, прислухався до стихаючого завивання двигунів, поклав голову на передні лапи і втупився в одну точку. Ніби обмірковуючи щось, він довго лежав на цьому місці, потім підповз до своєї будки і затих.

...

На залізничній станції творилося справжнє пекло. Жінки голосили, діти плакали, люди кричали, шукаючи своїх близьких. Конвоїри позаштовхували усіх в товарні вагони, наглухо позачиняли двері і поїзд незабаром рушив. З вагонів чулися плач і голосіння. Це було розставання кримськотатарського народу зі своєю Батьківщиною – ніхто не хотів вірити, що це прощання з нею назавжди. Багато хто думав, що про все, що відбувалося, донесуть товаришу Сталіну і він знову усіх їх поверне додому й покарає цих ворогів народу, бо так з ними могли вчинити тільки вороги.

З наступного дня після початку руху поїзда людям почали давати по шматочку чорного хліба і черпакові супу, яких часто не всім вистачало. Причому, було незрозуміло, що в тому супові, з чого приготована та каламутна баланда, якою годували людей. Добре, що деякі люди не розгубилися і захопили з собою хоч якісь харчі. Вони допомагали тим, у кого, як у Шефіки, не було при собі геть нічого.

Ось так, під перестук удень і вночі вагонних коліс минув тиждень. Залишивши позаду міста і села, що потопали в зелені, вигнанці виїхали у голий степ. Постійно зачинені до цього двері вагонів почали відкривати. Коли ешелон зупинявся в степу і стояв, очікуючи чогось, дозволялося виходити з вагонів і навіть щось приготувати поїсти. Здавалося б, що і як приготуєш у відкритому степу?

Поруч з Шефікою на двох'ярусних нарах їхала жінка з трьома дітьми. Коли поїзд рухався, вона замішувала тісто з прихопленої вдома муки і викладала його в сковорідку. А під час зупинки жінка притьма вистрибувала з вагона, вигрібала в землі ямку, робила довкруг неї з вигорнутої землі валик і ставила сковорідку. Збирала довкіл сухий бур'ян і підпалювала під сковорідкою. У такий спосіб вона деколи встигала випекти коржа. Коли паровоз давав гудок, попереджаючи про відправку, усі похапцем збирали посуд і мерщій бігли до своїх вагонів.

Під час однієї з зупинок до дверей підійшов чоловік з якимсь лантухом. "Якщо тут є хтось, у кого нічого нема з собою, віддайте це йому" – сказав він і вкинув у вагон мішок

з якимись речами. Його віддали Шефіці. В мішку були тонка ковдра, сукня, чашка і декілька ложок. Мабуть, господар цих речей віддав Богові душу...

...

Голодуючи вже цілий тиждень, Кашкачик декілька разів себе випробовував: долаючи біль, він спинався на задні лапи і поволеньки починав шкандибати. З одного боку, його мучив біль, а з іншого – голод, до того ж він дуже сумував за своїм другом Асанчиком. Він якось дошкутильгав до будинку, двері якого покинули відчиненими. На невисокому столику посеред кімнати Кашкачик нанюхав декілька шматочків хліба, прикритих рушником. Запах їжі манив його. З великими зусиллями допнувшись до цього почерствілого, висохлого хліба, Кашкачик почав жадібно його гризти.

...

Поїзд знову зупинився в степу, люди висипали з вагонів. Цього разу сусідка Шефіки встигла приготувати на своїй сковорідці коржа. Повернувшись у вагон, вона, обпикаючи руки, поділила перепічку: розламала її на 5 частин і один шматок дала Шефіці, хоча в торбинці у неї залишалося лише кілька кілограмів муки.

Шефіка поділилася хлібом з Асанчиком. Вона була вражена тим і щиро раділа, що бідні, знедолені люди, не маючи з собою нічого, окрім похапцем зібраних вузликів, ділилися з ближніми останнім.

Але врятувати усіх було неможливо. Вже на другий день після того, як ешелон рушив з Криму, у вагонах почали з'являтися померлі. Ходили чутки, що коли переїжджали міст через Волгу, багато мерців поскидали прямо в ріку. А те, що цих нещасних конвоїри залишали просто неба у відкритому степу, бачили всі.

...

...Кашкачик ще кілька разів заглянув у той "хлібний" дім з відчиненими дверима, але, не надивавши більше нічого їстівного, почав шукати поживу на звалищах, куди викидали сміття люди інших національностей, що залишилися в селі. Всі його клопоти зводилися до одного – знайти хоч що-небудь, що можна було б з'їсти...

...

Поїзд, набитий приреченими на страждання вигнанцями, прибув на невелику залізничну станцію. Людей по одному, як овечок, перелічили, посадили на вози, запряжені кіньми, і розвезли по місцях роботи. Шефіка потрапила на будівництво каналу. Для проживання депортованих були попередньо вириті землянки. За кількістю членів сім'ї людей розміщали у землянки відповідного розміру – маленькі чи більші. Шефіці з Асанчиком дісталися "хороми" розміром десь два з половиною на два метри, долівка була застелена соломною. Вікна не було, замість дверей – просто отвір, самих дверей теж не було

У цьому погребі з низькою стелею можна було ходити тільки зігнувшись, або пересуватися на колінах – мабуть, його рили з врахуванням росту Асанчика. Тут можна було лише лежати або сидіти. Приміщення для худоби були набагато кращими, ніж ці земляні нори.

...

Забрівши одного разу в свій двір, Кашкачик почув голоси людей, що долинали з хатини. Він зрадів, сподіваючись, що зараз хтось вийде і дасть йому що-небудь поїсти, сів перед дверима й терпляче на них дивився. Прошло вже чимало часу, але ніхто не виходив. Кашкачик, подумавши, що Асанчик повернувся, але не знає, що він теж тут і вірно чекає його, пошкрібся у двері. Нарешті вони прочинилися і з дому вийшов давно не голений, зарослий здоровенний чолов'яга. Побачивши цуценя, він спересердя гупнув ногою об землю і грубо вилаявся. Мабуть, Кашкачик не зрозумів його, тому не зрушив з місця, бо він у своєму короткому собачому житті ще не бачив такого ставлення. Але коли чоловік ухопив із землі ломаку й замахнувся, мусив накивати п'ятами.

...

У цей самий час в місцині за декілька тисяч кілометрів була виснажлива спека. Асанчик сховався від неї в землянці й чекав повернення матері, котра приносила додому щось поїсти. Він згадував свого друга Кашкачика. "Я хоч і не досита, але щось їм. А що ж там їсть бідолашний Кашкачик?" – думав він.

Шефіка прийшла на обід. Як завжди, вона принесла пайку хліба на день і чашку рисового супу. Суп був схожий на кисіль, бо туди поклали мало рису і дуже його розварили, навіть не посоливши. Шефіка взяла половину хліба, а решту загорнула у шматок тканини, сказавши: "Це ми з'їмо увечері, синку". "Добре, анам****", – відповів Асанчик.

Щоб не напали комахи, Шефіка прикрила хліб ще й платтям, яке їй дали у вагоні, й поклала в кутку землянки. Аби розпрямити спину, вона, витягнувшись, лягла на соломку. Погляд ковзнув по двох піджаках, що висіли на стіні, двох платтях, сковорідці та інших речах. Вона мала б тішитися, що не пройшло ще й двох місяців, як вона тут опинилася, а у неї вже дещо є. Але пригадала, що ці речі залишилися від когось із померлих, і це її засмутило. Чи довго протягнуть вони в таких умовах? – думала жінка, і від цих думок у неї аж защеміло серце.

Шефіка погладила Асанчика по голові, поцілувала в щічку. "Лягай спатки, балам****", – сказала вона, пригортаючи хлопчика до себе, і як молитву прошепотіла: "О, Аллах, не розлучай мене з моїм дитям..."

Яким би не було важким в ту воєнну пору життя, але становище кримських татар було незрівнянно важчим, ніж в людей інших національностей. Шефіка пригадала слова свого шкільного вчителя географії, котрий розповідав про переселенців, що освоювали колись Америку. Вони використовували, як рабів, негрів й експлуатували їх, як робочу худобу. Ми теж стали рабами тих, хто відібрав у нас Батьківщину, різниця лише в тому, що ми не чорні, як негри, подумала Шефіка.

Ці думки перебили удари дзвону. Бригадир, котрий був з місцевих, бив у шматок рейки, що висіла на дереві, закликаючи всіх "рабів" до роботи. Хоча втома й не пройшла, але хочеш не хочеш, а треба було йти. Хто не виходив на роботу, тому не давали хліба й баланди. Якщо хтось хворів і залишався в землянці, відразу ж приходили перевіряти і вимагали довідку від лікаря. Лікарем було призначено людину теж зі своїх,

місцевих. Який би хворий до нього не звертався, він лише заміряв температуру, і навіть якщо вона була дуже високою, завжди казав і писав у довідці: "Температури нема, працездатний". З такими довідками люди помирали прямо на робочих місцях. Ніхто за це не відповідав. Кримськотатарський народ не становив жодної цінності і був позбавлений усіх прав. Навіть ті з місцевих жителів, хто, здавалося, й мухи не образить, були готові розтерзати кримських татар, бо їх привезли сюди як "зрадників Батьківщини", тож якщо чоловіки й сини тих, що тут живуть, загинули на війні, їх убивцями могли бути кримські татари. Політика влади з нацьковування одного народу на інший зіграла свою підступну роль.

...

В спорожнілі будинки заселялися нові господарі. Кашкачик відчував, що прибульці розмовляють якоюсь іншою, зовсім не зрозумілою йому мовою. Вони його чомусь недолюбливали, відганяли, тільки трапляється на очі, тому за рідним йому домом Кашкачик спостерігав звіддаля, живучи надією, що в якийсь із днів тут знову появиться його найкращий друг і почується знайомий голос.

Війна ще не скінчилася, довкіл панували голод й нужда, але люди коли-не-коли все ж викидали щось на смітник. Зрідка там можна було натрапити на шматочки черствого поцвілого хліба, якісь недоїдки. За час окупації гітлерівці перестріляли у селі майже усіх собак, врятувалися лише декілька, що встигли втекти до лісу, але вони сиділи тепер на прив'язі у дворах, тож "господарем" усіх смітників і вигрібних ям був Кашкачик.

...

Минали дні, тижні, місяці. В умовах життя страждаючого народу ніяких змін не сталося. Кількість хворих і померлих людей увесь час зростала. Ті, хто ще залишалися живими, приречено чекали своєї долі...

Щоб поховати покійного, його треба обмити, загорнути в саван, вирити могилу. У людей для цього не було ні можливості, ні сил. Щоранку двоє місцевих гробарів збирали по землянках мерців, складали їх на гарбу й відвозили за село. Трактором на пустирі вирили глибокого довгого рова, покійників кидали туди і просто загортали землею. Судячи з розміру виритої канави, її вистачило б для усіх кримських татар, що працювали на будівництві каналу та на інших роботах у колгоспі.

Шефіка в останні дні листопада щовечора поверталася з роботи смертельно стомленою. "Хай кажуть, що хочуть, а я завтра на роботу не вийду", - думала вона. Щодня копати землю, тягати її у коробі, прив'язаному до спини, дертися з цією землею нагору, переносити на десятки метрів і там висипати - звичайно, жіночий організм просто виснажився. Сьогодні вона в усьому тілі відчула дуже велику слабкість, її нудило. Жінка лягла на солому, спроквола сказала синові: "Візьми хліб і поїж сам, мені чомусь не хочеться".

Асанчик витягнув згорток з хлібом, трохи з'їв і решту знову загорнув у тканину. "Я залишив вам хліба, мамо, як захочете - поїсте", - сказав він. Але мати мовчала...

Асанчик приліг поруч, пригорнувся до неньки і скоро заснув.

Наступного ранку гробарі, як завжди, почали обходити землянки і запитувати, чи є померлі. Якщо чули у відповідь, що нема, переходили далі. Вони підійшли до землянки Шефіки, погукали. Відповіді не було. Покликали ще - знову мовчанка. "Здається, тут щось не так, давай спустимося", - сказав один з могильників.

І справді, Шефіка була нежива, вже навіть захолола. Гробарі відсунули сплячого Асанчика убік. Коли виносили тіло, він ніби прокинувся, але спросоння не зрозумів, що сталося. А могильники вже поклали Шефіку на гарбу і повезли до рова, де закопували всіх нещасних.

Прокинувшись, Асанчик дістав хліб, поїв, а шматок знову залишив матері.

Сонце вже трохи прогріло землю, й Асанчик вибрався на вулицю. Він завжди прямував до сусідньої, трохи більшої землянки, біля якої зустрічався з хлопчиком і дівчинкою років 12-13-ти. Той хлопець часто розповідав йому казки. Він підійшов до землянки, але там цього разу була лише дівчинка. "А що, твій брат не вийде?" - запитав Асанчик. "Він помер, його забрали", - якимось байдуже відповіла дівчинка, при цьому навіть не змінившись в обличчі - ніби її брата повели десь до школи.

"У тебе вдома залишився тільки татко?" - спитав Асанчик. "Так, - глянула з-під лоба дівчинка, - він лежить хворий. А твоя мама?" - запитала вона. "Мою маму забрали на роботу", - сказав Асанчик. Дівчинка промовчала.

Вони деякий час посиділи мовчки. Зігрівшись на сонці, Асанчик знову повернувся у свою землянку.

...

Цього дня Кашкачик уздовж і впоперек перерив у селі всі купи зі сміттям, але не зміг знайти нічого їстівного. Хоча біль у задніх лапах ще не пройшов, Кашкачик уже міг обережно й поволі ходити. Але муки голоду пригнічували його ще більше. Він дійшов до такого стану, ніби на скелет була натягнута шкіра - видно було кожную кісточку.

Не знайшовши на смітниках нічого їстівного, він пішов до дому Асанчика. Подивився на перекошені ворота, на дім, на свою будку. Пригадав, як вони з Асанчиком бігали, гралися - уявляючи все це, якийсь час посидів незрушно. Тоді піднявся і пошкутьгав у напрямку гір. Дикі тварини, коли відчувають свою близьку кончину, ідуть у якісь відлюдні місця, щоб там померти. Напевне, у Кашкачика теж виникло таке відчуття, тому він і приходив попрощатися з рідним йому домом.

Поблукавши поміж дерев, він зупинився, оглянувся довкіл і попрямував у густі зарослі в долинці. Вибрав собі там місце, присів. Несподівано почувся якийсь шерех. Кашкачик нашорошив вуха, прислухався, озирнувся по сторонах - і раптом його погляд зустрівся з очима чималенького пацюка, що пробирався між густими гілками. Кашкачик миттю зірвався з місця і притиснув пацюка лапами до землі, намагаючись схопити його зубами за карк. Пацюк вивернувся і гострими зубами вп'явся собачаті у носа, але Кашкачик, не звертаючи увагу на кривавлячу рану, здобич уже не відпустив! Просто якась собача зірка привела його саме на це місце у цей час!

...

Опівдні Асанчик виглядав маму, чекаючи, що вона принесе щось поїсти. До інших землянок заходили й виходили з них люди, а його мама все не поверталася. Вже добре зголоднівши, він узяв згорток із хлібом, що залишив для матері, розкрив, подивився... Але з'їсти сам не наважився, знову загорнув і поклав на місце.

Надвечір Асанчик вибрався із землянки, обдивився довкіл, але матері ніде не було. Він попрямував її шукати, роззираючись по сторонах. Дійшов до місця, де йшло будівництво каналу, але там вже було порожньо. Вдалині ледь бовваніли будинки сусіднього села. Може, мама пішла туди, подумав хлопчик і побрів у тому напрямку.

Йдучи вже сільською вулицею, помітив, що якась жінка вийшла з дому і щось вилила біля краю арика. Він підійшов ближче, нагледів на землі лушпиння картоплі, підняв його і почав жувати. Жінка повернулася: "Що ти робиш! - гукнула по-узбецьки, - хіба можна брати до рота сміття?" "Я хочу їсти", - безсило прошепотів Асанчик.

Напевне, жінка, побачивши бліде личко й худі рученята, пожаліла його. "Йди сюди", - сказала вона. Асанчик підійшов і жінка помітила, що по ньому скачуть блохи. "Постій отам, - показала місце неподалік, - я зараз повернуся". Вона зайшла в дім і через якийсь час повернулася з цілим коржем і ще кількома шматочками зачерствілого хліба.

Асанчик аж розгубився, не знаючи, що з тим багатством робити. "От мама зрадіє!" - подумав він і сховав для неї коржа за пазуху. Він мало не бігцем вертався до своєї землянки, гризучи на ходу сухаря.

По дорозі Асанчик натрапив на гурт дітей, що гралися на вулиці. Побачивши чужака, вони здійняли крик: "Жебрак, жебрак!" Якийсь хлопчак з різкою підбіг до нього, ударив по спині, вигукуючи: "А не ходи тут більше, не ходи!"

Асанчик щодуху почав утікати. Діти услід йому улюлюкали і кидали грудками, але, на щастя, не влучили.

Матері в землянці не було. Вже зовсім стемніло. Серце хлопчика занепокоїлося. "Мамо, мамочко, де ви?" - розплакався він.

Знесилившись від сліз, хлопчик заснув на вкритій соломною долівці. Уночі йому приснилася мама - чисто одягнута, аж ніби помолоділа, в руках вона тримала величезний коровай хліба, наближаючись з привітною посмішкою. "Тепер ми відпочинемо, синку, я й для тебе приготувала місце", - сказала вона. Асанчик закричав уві сні - мамо, мамо! - й прокинувся. Але в землянці нікого не було, навкруги панувала мертва тиша. Він знову довго плакав, поки, зморений, не провалився у сон.

Вранці Асанчик почув, як хтось, шкутильгаючи, підступає до його землянки. "Може, це мама?" - зрадів він і метнувся до виходу. Але в землянку спускався якийсь чоловік, кульгаючи і спираючись на ціпок. Незваний гість зайшов, важко опустився на долівку. Асанчик упізнав його. Це був батько хлопчика й дівчинки, з якими він виходив погрітися на сонці. "Аллах сьогодні забрав у мене і дочку й залишив мене одного", - проказав чоловік німічним голосом. "І твоя бідна мати пішла... Хороша була жінка", - додав він після паузи.

Асанчик з підозрою подивився на нього: "Моя мама прийде і забере мене звідси!"

- Звідки прийде і куди забере? - перепитав чоловік і похитав головою.

- Вона уночі приходила, коли я спав, і сама мені про це сказала, - упевнено мовив Асанчик.

- А-а, то вона тобі приснилася. В усякому разі, ми з тобою удвох осиротіли. Я не можу ходити - ось дивися, - сказав чоловік і показав на свої перемотані якимось ганчір'ям ноги.

Справді, його ноги були геть опухлі, ніби накачані рідиною. Здавалося, варто до них доторкнутися пальцем - вони проколються і з них потече вода.

- Вам боляче? - спитав співчутливо Асанчик.

- Поболює. Не дуже сильно, але коли ходиш - болить, - сказав чоловік, перемотуючи ногу. - Знаєш що, замість того, щоб отак: ти тут, я там, переходь до мене в землянку, будемо жити разом.

- Ні, - сказав Асанчик, - мама прийде і мене шукатиме.

- Твоя мама пішла дуже далеко, можеш її не чекати... Тобі й мені держава дає по 200 грамів хліба. Я не можу ходити і забирати цей хліб, а ти міг би приносити наші пайки з лавки. У тебе є гроші?

- Нема.

- От бачиш, - сказав чоловік, - поки у мене є гроші - будемо з хлібом, а як закінчатся - Аллах пошле нам ще що-небудь.

Асанчик не хотів залишати свою землянку, але зрозумівши, що так у нього буде хоч якийсь харч, погодився перейти до сусіда.

Порівняно із землянкою Асанчика ця була трохи довша і глибша. Доросла людина тут могла вільно стояти, не нагинаючись.

- Ось візьми ці гроші, добре затисни у жмені і тримай, щоб не загубити! Підеш в лавку, скажеш, дайте хліба Асану Емірусейнову і Серверу Халілову, й віддаси їм гроші. Вони відмітять тебе у списку й відважать хліба. Тільки дивися, щоб продавець наші пайки зважив окремо, - напучував Сервер акай*****.

Уперше в житті Асанчик ішов щось купувати. Він сумнівався: чи дадуть йому? Але коли вже повертався, крокував з гордістю, радіючи, що виконав таке відповідальне доручення.

Один окраєць він віддав дядькові Серверу. Той сказав з підозрою: "Дай-но свій теж, я подивлюся, чи вони однакові?" Він взяв пайки до рук, ніби зважуючи їх. "Тут нема по 200 грамів, ти, мабуть, шматочки, які додали, з'їв по дорозі?". "Шматочків не було, - ображено сказав хлопчик, - я нічого не їв!" "Таких хитрунів, як ти, я багато бачив, ти не зможеш мене провести! Шматок, якого не вистачає у моїй пайці, я візьму з твоєї" - заявив Сервер акай і, переламавши окраєць Асана, майже половину забрав собі.

Асанчик ледь не заплакав від такої несправедливості, але не зронив більше ні слова. Забравши свій хліб, він пішов до себе в землянку.

- Що, образився? - загукав йому вслід Сервер акай. - Повернись, я віддам тобі твій хліб. Якщо хочеш - від свого тобі відламаю.

Але Асанчик, ніби не чуючи його слів, навіть не озирнувся.

Наступного дня дядько Сервер знову пришкандибав до землянки Асанчика і заговорив примирливим голосом: "Даремно ти на мене образився. Може, й немає твоєї вини, що там не було по 200 грамів, бо усі продавці ненаситні, вони тільки й живуть за рахунок інших. Вибач, що я тебе звинуватив. Я обов'язково поверну тобі те, що тоді відламав", – сказав він. І раптом втупився голодним поглядом у шматок коржа в руках Асанчика.

- Де ти його взяв? – спитав здивовано Сервер.

- У селі, – відповів Асанчик, – мені дала одна узбецька тьотя.

- А чому вона тобі його дала?

- Не знаю.

- Вона, напевне, тебе пожаліла. Знаєш що, ти переходь до мене в землянку, я тебе навчу, які слова треба казати. Ти підеш у село, постукаєшся у двері, і коли вийдуть господарі, скажеш їм те, що я тебе навчу. Тобі дадуть і коржі, і ще щось інше, і ми з тобою гарно заживемо! – повчав Сервер акай.

Хоча Асанчик недоброзичливо поглядав з-під лоба на свого сусіда й мовчав, було зрозуміло, що він ніби й не проти.

- Ти сьогодні сходиш за нашими пайками? – запитав Сервер акай лагідним голосом.

Асанчик скоса глянув на нього. "Ні!" – відрізав хлопчик. А через якийсь час додав: "Я візьму пайки, але ви теж зі мною підете і я відразу ж віддам ваш".

- Якби у мене була можливість туди дійти, я б не просив тебе.

- Тоді просіть когось іншого.

- Зараз нема надійних людей, всі голодні, і обов'язково хоч трохи відламають й відразу проковтнуть. У тебе все одно нема грошей. Ти не зможеш взяти свій хліб.

Асанчик теж про це подумав, але образа ще жила в його серці. Він уперто мовчав. "Тоді я піду шукати когось іншого", – сказав Сервер акай і, кульгаючи, вибрався із землянки.

Асанчик ламав голову: як же отримати свою пайку хліба? Одного разу він висипав солону з мішка, що правив за подушку, і пішов у лавку. Простягнув продавчині мішок: "У мене немає грошей, можна за це взяти хліба?". Жінка подивилася на нього розгублено, не знаючи, що й сказати. Прочинила двері і когось покликала. Вийшов огрядний узбек. Жінка пошепки щось йому пояснила. "Давай, – сказав чоловік, – я заберу з контори гроші, які заробила його мати" – і пішов у свою кімнату.

Продавчиня повернула Асанчику мішок зі словами: "Не треба цього, ти щодня приходь і я даватиму тобі твій хліб".

...

Зима 1944 року була ранньою і дуже холодною. До страждань Кашкачика додалося ще й це. Місця, де викидали сміття, завалило снігом. Щоб натрапити на щось їстівне, потрібно було дуже багато часу й зусиль. А бували дні, коли він взагалі нічого не знаходив.

...

Асанчик одним з платтів, що залишилися від матері, занавісив отвір, що вважався

дверима, і закріпив його трісками. Уночі половину лахміття він стелив під себе, а рештою укривався. Щоб не замерзнути, робив так і вдень.

За три дні до Нового року Асанчику перестали давати пайок – у лавці заявили, що зароблені матір'ю гроші вже закінчилися. Він згадав, що дядько Сервер обіцяв давати йому гроші на хліб, але тиждень тому помер і він.

Асанчик впорожні повернувся з лавки до своєї землянки. "Може, хоч уві сні побачу, що я щось їм", – подумав хлопчик і ліг спати. Але муки голоду не давали заснути. "Якби тепер було літо, я поїв би хоч негіркої трави або листя", – думав Асанчик. А що істивного можна знайти взимку?

Удень, закутавшись у все своє шмаття, схожий на городнє опудало, Асанчик вибрався на пошуки їжі. Знаючи, що поблизу нічого не знайти, він вирішив сходити в село, де жаліслива жінка колись дала йому коржа, й ще попросити у неї хліба. Але не здолавши й половини шляху, хлопчик раптом відчув дуже сильний біль у животі. Він застогнав, зігнувся у три погібелі, залякнувши від різкого болю. Біль згодом трохи відпустив, Асанчик прийшов до тями, але далі продовжувати шлях не наважився. Ледве переставляючи ноги, він повернувся у землянку і зайшовся плачем, кличучи неньку на допомогу: "Анам, аначигим, кайдасин?" ***** Згорнувшись від болю й холоду клубочком під лахміттям, забувся у рятівному сні...

Наступного дня, 31 грудня, Асанчик пробудився від пекучого болю в животі. Так хотілося їсти, що було вже просто нестерпно. "Що робити, чи зможу я дійти до села?" – думав він.

Терзаючись сумнівами, вирішив, що порятунку більше шукати ніде, й зібрався в дорогу. Провалюючись у глибокий сніг, він брів навмання в бік села, повертаючись проти вітру то обличчям, то спиною.

Коли Асанчик зблизька побачив сільські будинки, у нього всередині, здалося, аж потеплішало. Пригадав, як колись на нього напали тут сільські хлопчачки, але заспокоїв себе тим, що за такої негоди вони навіть носа не покажуть з теплих домівок.

Підійшов до знайомих дверей – та на них вже висів великий чорний замок. Спробував зайти в інші ворота, але вони теж були зачинені й покриті крижаною кіркою. Знаючи, що своїми слабкими змерзлими рученятами він все одно не достукається у ті двері, Асанчик пішов вулицею, сподіваючись кого-небудь зустріти. І справді, серед завірюхи раптом побачив, що до нього наближається якась жінка. Коли між ними залишилося декілька кроків, Асанчик зупинився і ледь чутно прошепотів: "Дайте мені хліба". "Що ти сказав?" – перепитала жінка. "Я хліба попросив", – сказав, ніяковіючи, Асанчик. "От бідолаха. І мої діти сидять удома голодні. Я теж вибралася щось роздобути для них поїсти. Ось бачиш – іду впорожні", – сказала жінка, показуючи руки. І продовжила: "Хтось їсть, п'є, святкує, а хтось Новий рік зустріне голодним. Он бачиш отой великий будинок – там готуються до свята. От як ти у них попросиш – може, щось і дадуть".

Обнадіяний Асанчик попрямував до будинку, на який показала жінка. До його воріт під'їхала вантажівка. З неї вистрибнув дебелий дядько в кожусі, підійшов до воріт і

когось погукав. З дому вийшли троє чоловіків, витягли з машини ящик горілки, цілу гору накладених один на одного коржів, ще щось у мішках, і понесли все це у дім, наглухо зачинивши ворота. А машина розвернулася й поїхала.

Асанчик побрів далі сільською вулицею. Йому зустрічалися люди, що йшли парами, поодиноці, не звертаючи ніякої уваги на закутаного в лахміття хлопчика. Думаючи, що як і в тієї жінки, хліба у них із собою нема, Асанчик навіть не звертався до них.

...

Далеко в Криму, вздовж вулиці по білому снігу, який аж висвітлював темряву, залишаючи глибокі сліди, брів кудись Кашкачик. Коли здіймався пронизливий вітер, він ховався за заметами, а коли стихав – ішов далі. Здавалося, що його схудле тільце може понести за вітром, як курай. У такий час село засинає, на вулицях порожньо. Він дивувався, що цієї ночі люди кудись поспішають, метушаться. Коли Кашкачик підійшов до двору Асанчика, вчув манливий запах їжі. Він зупинився, довго дивився у двір і на свою будку. Двері дому деколи відчинялися, хтось виходив на вулицю, хтось заходив, і щоразу зі світлом лампи назовні виривалася хатня пара, що спокусливо пахла їжею. Кашкачик не знав, що цієї ночі люди зустрічатимуть новий 1945 рік. Всі його думки були про одне – знайти що-небудь поїсти. Він вже не наважувався шкребтися у знайомі двері. "Напевне ж люди залишки тієї їжі, що так смачно пахне, колись викинуть надвір", – подумав Кашкачик, і щоб дочекатися тієї щасливої миті, ліг і згорнувся клубочком біля стіни. Засинаючи, Кашкачик ледь чутно поскімлював. У сонному мареві він бачив, як грається зі своїм другом Асанчиком...

...

Вже зовсім стемніло. Голодний, знесилений Асанчик не наважився повертатися у свою землянку. Він знову попрямував до того великого будинку, де був раніше. Крізь зачинені ворота доносився приємний дразливий запах їжі – такий гострий, що аж паморочилося в голові. В домі смажили м'ясо. Його запах ніби прикував Асанчика до цього місця. Він тепер вже нікуди не міг іти. "Напевне, ці люди наситяться і колись викинуть залишки цієї смачної їжі", – подумав Асанчик, і в очікуванні цієї щасливої миті присів й прихилився до стіни будинку.

За мить його повіки обважніли, немов налилися свинцем. Він зіщулився, опустився на сніг і скоро заснув. Уві сні він посміхався. Йому снилися його найближчі, найдорожчі йому люди. Сонячного літнього дня мама з татком ідуть по квітучому, всіяному барвистими квітами лугові, а Кашкачик, вистрибуючи, бігає довкола них. Побачивши Асанчика, вони спинилися і загукали: "Іди, йди сюди, до нас! Тут нема голоду, немає страждань і переживань!" – і махаючи руками, покликали до себе. Поволі вони віддалилися і розтанули, зникли, немов лід у гарячій воді.

...

Гості, які зібралися, щоб зустріти Новий рік – у різних краях, за тисячі кілометрів одне від одного, вранці, вийшовши з теплих будинків на вулицю, звернуть увагу на щось притрушене снігом, скорчене біля стіни. Вони відразу не зрозуміють, що це таке, мимохідь штурхонуть ногою. А це були дитя людини і дитя собаки – одне в Узбекистані,

а інше - в Криму, що заледеніли на холоді. Люди не знатимуть, що це були Асанчик і Кашкачик, двоє дуже близьких друзів, і вони в останню ніч, в найостанніші миті свого життя бачили одне одного уві сні.

Коли гості повідомлять про це господарям, ті лопатами разом зі снігом відгорнуть і викинуть цих нещасних, невинних, безгрішних мучеників на смітник.

Ось так Асанчик і Кашкачик померли однією смертю. Вони однаково мучилися, однаково й померли. Вони безгрішними покинули цей світ. Хай їхні душі будуть в раю. Амінь.

Переклав Віктор КАЧУЛА

Словничок:

*чамача - суп зі звареними шматочками відщипнутого тіста (щипаними галушками)

**копек - собака

***кашка - так називають тварин з плямами на голові

****мамо

*****моє дитя

*****акай - так ще у кримськотатарській мові називають чоловіка

*****Мамо, мамочко, де ти?

*Щира подяка за сприяння в роботі над перекладом редактору
видавничого відділу Медіацентру ім. І. Гаспринського Насиру
БЕКІРОВУ!*

Малюнок Рустема ВААПОВА

Джерело тексту: [Кримська світлиця](#)